

UDK: 338.43(497.5Karlovac)''1953''
349.422.23

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 30. 6. 2023.

Prihvaćeno: 17. 11. 2023.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v55i3.26218>

Likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru (1953.)

NIKOLA PERKOVIĆ

Karlovac, Hrvatska

nikola.perkovic50@gmail.com

Na temelju odluka 2. plenuma Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije iz siječnja 1949. i nakon donošenja Osnovnoga zakona o zemljoradničkim zadrugama 28. svibnja 1949. partijska tijela Federativne Narodne Republike Jugoslavije započela su forsirati kolektivizaciju seljaštva u zadrugama prema sovjetskom konceptu. Iako je po mišljenju političkih tijela Komunističke partije Jugoslavije taj model trebao rezultirati unapređenjem poljoprivrede, poboljšanjem životnih uvjeta seljaka i izgradnjom socijalizma, taj je sustav napušten 1953., ponajprije zbog prisilnih mjera kojima su seljaci bili izvrgnuti da bi se pridružili seljačkim radnim zadrugama, slabe učinkovitosti rada, seljačkih prosvjeda i masovnoga napuštanja Komunističke partije.

Početak 1953. u karlovačkom je kotaru djelovalo ukupno 18 seljačkih radnih zadruga. U članku je na temelju neobjavljenoga arhivskoga gradiva i novinskih članaka prikazano kako su likvidirane četiri od njih: *9 maj* iz Kašta, *Narodni borac* iz Ladešić Drage, *Ozalj* i *Josip Boljkovac* iz Vukove Gorice.

Ključne riječi: seljačke radne zadruge; poljoprivreda; 1953.; kotar Karlovac

Uvod

Predmet ovoga članka je likvidacija seljačkih radnih zadruga (SRZ) na području karlovačkoga kotara 1953. godine. Rad je napisan na osnovi neobjavljenih arhivskih izvora i novinskih članaka objavljenih u *Karlovačkom tjedniku*, glasilu Socijalističkoga saveza radnog naroda grada Karlovca. Što se tiče arhivskoga materijala, naglašavam da postoji malo dokumenata koji bi omogućili cjeloviti uvid u proces likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru. Korištena dokumentacija nije odgovarajuće složena, a nalazi se rasuta u Državnom arhivu u Karlovcu, napose u fondovima Narodnoga odbora kotara Karlovac. Pa ipak, autor je prikupio podatke o likvidacijskim zapisnicima za četiri seljačke radne zadruge koje su u razdoblju iz naslova rada djelovale na području kotara Karlovac. To su: SRZ *9 maj* iz Kašta, SRZ *Narodni borac* iz Ladešić Drage, SRZ *Ozalj* i SRZ *Josip Boljkovac* iz Vukove Gorice. Njihova je likvidacija taksativno prikazana u drugom dijelu ovoga rada.

U članku je korištena i relevantna historiografska literatura, na temelju koje je prikazan pravno-politički okvir unutar kojega su se formirale i likvidirale seljačke radne zadruge. Kao najbitnije izdvojiti ću povijesne sinteze *Hrvatska moderna povijest* akademika Dušana Bilandžića i *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza* povjesničara Zdenka Radelića. Od autora koji su se bavili istraživanjem poljoprivredne tematike i problematike zadrugarstva, a čiji su radovi bili znatna pomoć prilikom pisanja ovoga članka, navest ću Željka Matagu, Antona Matijaševića, Bosiljku Milinković i Krešimira Žažara.

Zadrugarstvo je od XVIII. stoljeća, kad su utvrđeni počeci njegova formiranja, bilo prisutno u različitim društveno-političkim sustavima. Prema definiciji koju je u članku „Zadruge u Hrvatskoj – neučinkovit, nepoželjan ili neprepoznat organizacijski oblik?” iznio Krešimir Žažar, zadruga „reprezentira organizaciju u koju se udružuju individue i kolektivni gospodarski subjekti, najčešće manje ili srednje veličine, radi ostvarenja zajedničkih ekonomskih interesa primjerice kroz okrupnjavanje, objedinjavanje resursa, ulaganje u opremu, ojačavanje konkurentnosti, poboljšanje kvalitete proizvoda, otvaranje novih radnih mjesta, zajedničkog nastupanja na tržištu ili, primjerice, ublažavanja posljedica tržišnih podbačaja”.¹ Pored ekonomske komponente, zadruge su uspostavljane i radi realizacije društvenih ciljeva poput brige za članove, zadovoljenja određenih kulturnih potreba i povećanja životnoga standarda deprivilegiranih društvenih grupa.²

Inicijativa za osnivanje seljačkih radnih zadruga na prostoru Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNJR) dana je na 2. plenumu Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije, održanom od 29. do 30. siječnja 1949. Na temelju njegovih odluka 28. svibnja 1949. donesen je *Osnovni zakon o zemljoradničkim zadrugama*. Taj je zakon bio pravna osnova za ubrzano stvaranje seljačkih radnih zadruga i forsiranje kolektivizacije seljaštva prema sovjetskom modelu.³ U članku 61. Zakona stoji:

„Seljačku radnu zadrugu osnivaju radni seljaci udružujući zemlju i sredstva za rad radi kolektivne poljoprivredne proizvodnje koju ostvaruju zajedničkim radom i po principu nagrađivanja prema osobnom radu u zajedničkoj proizvodnji.”⁴

Treba naglasiti da je neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata kolektivizacija i „socijalistička rekonstrukcija sela” odgađana zbog činjenice

¹ ŽAŽAR, „Zadruge u Hrvatskoj – neučinkovit, nepoželjan ili neprepoznat organizacijski oblik?”, 364.

² *Isto*.

³ MIKULIĆ, *Zadrugarstvo i socijalistički preobražaj našega sela*, 28; RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, 193-194; MATICKA, „Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacije”, 365-374; MILINKOVIĆ, „Selektivna bibliografija radova o obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i zadrugarstvu”, 363.

⁴ MATIJAŠEVIĆ, „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj”, 158.

da je većina partizanske vojske bila seljačkoga podrijetla. Dakle, „udar” na seljaštvo je, prema mišljenju partijskih i političkih tijela Komunističke partije Jugoslavije, mogao rezultirati ugrožavanjem stabilnosti državne vlasti.

Formiranje seljačkih radnih zadruga zasnivalo se na prisili. Jedna od najučinkovitijih mjera kojom je seljake trebalo prisiliti na pristupanje zadrugama bio je obvezatni otkup. Korištena je i mjera nepravilnoga razrezivanja poreza. U onim mjestima gdje su seljaci odbijali pristupiti zadrugi partijska su tijela vlasti odbijala dati poljoprivrednicima sjeme. Zbog toga su seljaci pružali snažan otpor kolektivizaciji i obvezatnom otkupu, a izbile su i oružane pobune. Najveća oružana pobuna seljaštva protiv politike kolektivizacije bila je Cazinska buna u svibnju 1950. Iako joj je središte bilo u Cazinskoj krajini u Bosni i Hercegovini, odnosno u cazinskom i velikokladuškome kotaru, djelomično se odvijala i u Hrvatskoj, to jest na području okolice Slunja. Premda je pravi razlog pobune bilo nezadovoljstvo socijalnim stanjem i uvjetima života na selu te prisilnim i nerealnim otkupom, komunističke su vlasti pobunjenike optužile „da su namjeravali rušiti komunističku vlast i obnoviti monarhiju te kapitalističko društveno uređenje”.⁵ Usto, organizatori pobune, koji su bili partizanski prvoborci i oficiri Jugoslavenske armije, označeni su kao „kulačko-četnički” i „zelenokadrovski” elementi.⁶ Nakon „gušenja” pobune ukupno je uhićeno 714 osoba. Od toga je 426 pobunjenika osuđeno prekršajno u trajanju od dvije do tri godine, 217 pobunjenika na dugogodišnje izdržavanje zatvorskih kazni u trajanju od 10 do 15 godina, a 17 ih je osuđeno na smrt.⁷ Zbog takva je postupanja model kolektivizacije ostavio dubok negativan trag u svijesti seljačkoga stanovništva.⁸

Novoformirane seljačke radne zadruge trebale su postati središnje mjesto učinkovitosti i produktivnosti, a imenovale su se, uglavnom, po mrtvim i živim komunističkim revolucionarima.⁹ Međutim, stvarnost je bila bitno drugačija. Postoje brojni primjeri kad su partijska tijela vlasti, u cilju realizacije zamišljene poljoprivredne proizvodnje, pojedinim zadrugama darovale žito. Naime, seljaci su veću pozornost posvećivali obradi zemlje koju su unijeli u zadrugu nego zajedničke zemlje.¹⁰ Osim toga, te zadruge nisu imale učinkovitu knjigovodstvenu evidenciju privrednih računa, čime bi se osigurala njihova transformacija u „racionalno poljoprivredno dobro”.

Raspad seljačkih radnih zadruga započeo je u ožujku 1953., kad je Vlada FNRJ objavila Dekret o reorganizaciji seljačkih zadruga. One su postupno likvidirane istupanjem pojedinih seljačkih gospodarstava. Ostatak imovine pripojen je u prvom redu općim poljoprivrednim zadrugama (OPZ). Takvim

⁵ RADELIC, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, 203.

⁶ Isto; KRŽIŠNIK-BUKIĆ, *Cazinska buna 1950*, 107; BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 312.

⁷ BEKIĆ, *Jugoslavija u hladnom ratu*, 126-129.

⁸ MATAGA, „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi”, 29.

⁹ RADELIC, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, 327.

¹⁰ Isto, 196; MATICKA, „Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacije”, 371.

su postupcima zadruge reorganizirane tako što su stekle status društvenih poljoprivrednih gospodarstava. Raspad seljačkih radnih zadruga bio je reguliran *Zakonom o poljoprivrednom zemljišnom fondu općenarodne imovine i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim radnim organizacijama*, koji je donesen 22. svibnja 1953. Njime je zemljišni maksimum ograničen na 10 ha. Dakle, seljaci koji su izlazili iz zadruga mogli su uzeti natrag samo do 10 ha svoje zemlje. Ostatak zemlje bio je uključen u novoformirani zemljišni fond, preko kojega se zemlja dodjeljivala poljoprivrednim organizacijama na trajnu uporabu. Od 1954. seljačke radne zadruge prestaju postojati kao oblik kolektivnoga vlasništva.¹¹

Poljoprivredne prilike u kotaru Karlovac u 1953. godini

Poljoprivredne prilike u karlovačkom kotaru početkom 1953. bile su determinirane proračunskim politikama lokalnih komunističkih vlasti. Naime, 1. siječnja 1953. donesen je *Prijedlog društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za 1953. godinu*, koji je bio sastavljen na temelju dostavljenih prijedloga planova pojedinih poduzeća. Osnova izrade bila mu je uspješnost provedbe proizvodno-financijskih planova u prva tri kvartala u 1952. godini. Partijska su se tijela vlasti prilikom izrade *Prijedloga* vodila mogućnošću nabave sirovina na inozemnom tržištu, maksimalnoga iskorištavanja domaćih izvora sirovine i materijala te pronalaženja novih lokalnih izvora u cilju učinkovitoga iskorištavanja proizvodnih kapaciteta. No, izradu planova poduzeća pratili su i određeni problemi. Prema mišljenju partijskih tijela, poduzeća su kršila princip „masovnosti plana”, to jest planovi nisu bili analizirani unutar cjelokupnoga radnoga kolektiva. Analiza je trebala sadržavati usporedbu planskih kalkulacija na kojima se temeljio prijedlog plana u 1953. sa stvarno ostvarenim proizvodnim troškovima u prethodnoj godini. Nadalje, radni su kolektivi trebali preispitati mogućnosti povećanja produktivnosti prema radnim mjestima, odnosno ušteda na materijalu i sirovinama. Uključenost radnika u analizu proizvodnih planova poduzeća trebala je osigurati povećanje narodnoga dohotka i društvenoga standarda stanovništva.¹²

Marginalizacija radnika u kreiranju i analizi proizvodnih planova govori o „odnarođivanju” rukovodećega sloja Komunističke partije Jugoslavije u tom vremenu. Naime, nakon početne faze revolucionarnoga zanosa u gospodarskoj obnovi zemlje, komunističke su se vlasti sve više počele pretvarati u birokrate koji su samoinicijativno odlučivali o društvenom razvoju u FNRJ. U novostvorenom političko-ekonomskom sustavu nezadrživo se javljala tendencija osamostaljivanja državnoga aparata u društvenu snagu iznad naroda. Takav birokratski sustav postupno je udaljavao ljude od upravljanja društvenim

¹¹ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, 197.

¹² „Prijedlog društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za godinu 1953. sa dokumentacijom za diskusiju”, *Karlovački vjesnik* (Karlovac), br. 1, 1. 1. 1953., 5.

poslovima, to jest sve se više širila nezainteresiranost radnika za proizvodnu djelatnost.¹³

Prijedlog je, barem deklarativno, sadržavao i važnu psihološku komponentu. Naime, povećanom štednjom i produktivnošću radni su kolektivi trebali pokazati svoju „visoku socijalističku svijest i političku vrijednost”.

Borba za provedbu ciljeva društvenoga plana grada Karlovca stavljena je u javnim istupima vodećih komunističkih ličnosti u kontekst prevladavanja ukupnih gospodarskih poteškoća i nužnosti cjelokupnoga društvenog razvoja u FNRJ. Ti su se problemi ponajprije očitovali u zakašnjoj izgradnji industrijskih poduzeća i neučinkovitom zadovoljavanju komunalnih potreba. Zbog suše i slabe provedbe sjetve planiranje komunalnih potreba bilo je postavljeno u minimalnom opsegu. Međutim, uštede koje su se planirale ostvariti trebale su stvoriti preduvjete za pronalazak novih izvora prihoda, kojima bi se proširili proizvodni planovi i unaprijedila komunalna izgradnja.¹⁴

Politika dekolektivizacije poljoprivrede bila je uvjetovana, među ostalim, i pogoršanjem državno-političkih odnosa FNRJ sa Sovjetskim Savezom nakon Rezolucije Informbiroa. Komunistička partija Jugoslavije oblikovala je 1950. novu ideologiju prema kojoj je Sovjetski Savez od dotadašnjega „cvatućeg vrta nove civilizacije” postao „najmračnijom silom svijeta u kojoj više nema ni jedne pozitivne crte”.¹⁵ Budući da je kolektivizacija bila najtipičnija staljinistička tvorevina, Komunistička partija Jugoslavije nije mogla izbjeći napuštanje kolektivizacije poljoprivrede. Dakle, bilo je potrebno napustiti modele Sovjetskoga Saveza kao uzora u kreiranju društvenoga sustava.¹⁶

Radi boljega razumijevanja poljoprivredne tematike u gradu i kotaru Karlovac u 1953., odnosno generalne linije komunističkih vlasti, koja će rezultirati dekolektivizacijom poljoprivrede i raspadom seljačkih radnih zadruga, potrebno je razmotriti statističke pokazatelje proizvodno-financijskih planova sadržanih u spomenutom *Prijedlogu*. Prema tome, ukupan bruto društveni proizvod koji je trebalo ostvariti u 1953. iznosio je 3.969.134,00 dinara. Taj je iznos bio povećanje od 20% u odnosu na ukupno ostvareni bruto društveni proizvod u prethodnoj godini. Njegova struktura i raspodjela prikazani su u tablici 1.

¹³ BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 288.

¹⁴ „Prijedlog društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za godinu 1953. sa dokumentacijom za diskusiju”, *Karlovački vjesnik*, br. 1, 1. 1. 1953., 5.

¹⁵ BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 313.

¹⁶ *Isto*.

Tablica 1. Struktura i raspodjela bruto društvenog proizvoda prema *Prijedlogu društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za 1953. godinu* (u dinarima)

Gospodarska grana	Bruto društveni proizvod	Struktura	
		Amortizacija	Nacionalni dohodak
Industrija	3.302.113,00	240.552,00	3.061.561,00
Zanatstvo	233.876,00	12.185,00	221.691,00
Poljoprivreda	188.836,00	5.904,00	182.932,00
Trgovina	93.982,00	2.627,00	91.355,00
Građevinarstvo	64.261,00	6.265,00	57.996,00
Promet	45.426,00	6.850,00	38.576,00
Ugostiteljstvo	40.640,00	8.267,00	32.373,00
Ukupno – privreda Narodnoga odbora	3.969.134,00	282.650,00	3.686.484,00

Izvor: „Prijedlog društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za godinu 1953. sa dokumentacijom za diskusiju”, *Karlovački vjesnik*, br. 1, 1. 1. 1953., 4.

Što se tiče ukupnoga nacionalnog dohotka koji je trebalo ostvariti prema *Prijedlogu društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za 1953. godinu*, on je iznosio ukupno 3.686.484,00 dinara. Kao u slučaju bruto društvenog proizvoda, i ovaj je iznos označavao povećanje od 20% u odnosu na 1952. godinu. Njegova struktura i raspodjela prikazani su u tablici 2.

Tablica 2. Struktura i raspodjela nacionalnoga dohotka prema *Prijedlogu društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za 1953. godinu* (u dinarima i postocima)

Gospodarska grana	Nacionalni dohodak	Struktura			
		Fond plaća	Akumulacija i fondovi	Porez na promet	Stopa AF ¹⁷ (%)
Industrija	3.061.561,00	434.408,00	2.238.943,00	388.210,00	513,00
Zanatstvo	221.691,00	119.682,00	62.129,00	39.880,00	52,00
Poljoprivreda	182.932,00	151.694,00	30.718,00	520,00	20,00
Trgovina	91.355,00	53.146,00	34.943,00	3.266,00	65,00
Građevinarstvo	57.996,00	28.998,00	28.998,00	-	100,00
Promet	38.576,00	21.576,00	17.000,00	-	78,00
Ugostiteljstvo	32.373,00	17.507,00	9.595,00	5.271,00	52,00
Ukupno – privreda Narodnoga odbora	3.686.484,00	827.011,00	2.422.326,00	437.147,00	290,00

Izvor: „Prijedlog društvenog plana Narodnog odbora grada Karlovca za godinu 1953. sa dokumentacijom za diskusiju”, *Karlovački vjesnik*, br. 1, 1. 1. 1953., 4.

¹⁷ Stopa akumulacije i fondova

Statistički pokazatelji iz tablica 1 i 2 pokazuju da se poljoprivredi u prvoj polovini 50-ih godina XX. stoljeća u FNRJ, za razliku od razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata pa do trenutka uvođenja radničkoga samoupravljanja, više nije pridavala tolika važnost. Time se potvrđivao opći smjer gospodarske politike u FNRJ, čiji je naglasak bio na izgradnji lake i teške industrije. Ti su se ciljevi trebali ostvariti u okviru prvoga *Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede FNRJ*, koji je donesen 27. travnja 1947. Iako je prvi petogodišnji plan kao prioritet htio ostvariti što veći transfer iz poljoprivrednoga u industrijski sektor,¹⁸ u javnim istupima komunističkih prvaka isticala se uvjetovanost paralelnoga razvoja spomenutih gospodarskih sektora. S tim u vezi navodim riječi Josipa Broza Tita kojima je opisao važnost izgradnje industrije u FNRJ:

„Da bismo mogli pomoći našim seljacima unaprijediti poljoprivredu mi moramo imati potrebnu industriju koja će proizvoditi umjetno gnojivo, poljoprivredne mašine i alate. A da bismo mogli imati fabrike koje će proizvoditi umjetno gnojivo, poljoprivredne mašine i alate, mi moramo najprije stvoriti tešku metalnu industriju, koja će izgrađivati fabrike za poljoprivredne potrebe.”¹⁹

Osim smanjenja financijskih sredstava za razvoj poljoprivrede, postojao je niz drugih problema s kojima su se komunističke vlasti suočavale prilikom pokušaja organizacije učinkovite poljoprivredne proizvodnje. O njima se raspravljalo na konferenciji Kotarskoga saveza poljoprivrednih zadruga (KSPZ) u Karlovcu održanoj 10. prosinca 1953. Na konferenciji se razvila „živa diskusija” o problemima poljoprivredne proizvodnje u karlovačkom kotaru. Tada je istaknuto da je u provedbi programa unapređenja poljoprivredne proizvodnje potrebno imati više povjerenja u zadružne organizacije, „jer su one najbolje upoznate sa stanjem na svojim terenima”.²⁰ Dalje je spomenuto da seljačke radne zadruge nedovoljno iskorištavaju mogućnosti razvoja određenih poljoprivrednih kultura. Primjerice, iako su, prema riječima predstavnika SRZ-a *Vukova Gorica*, u tamošnjem kraju postojali svi preduvjeti za razvoj voćarstva, ta zadruga nije „imala namjeru podići plantažni voćnjak i vinograd”.²¹

Nadalje je na konferenciji istaknut problem „trgovačkog karaktera” zadruge, to jest iskazano je nezadovoljstvo činjenicom da zadruge gotovo cjelokupnu aktivnost usmjeravaju na bavljenje trgovinom, čime je poljoprivredna proizvodnja, kao temeljna zadružna djelatnost, gurnuta u drugi plan.²²

Akutan problem u radu zadruga bio je i veliki broj krađa koje su revizori od siječnja do srpnja 1953. utvrdili prilikom pregleda poslovanja u kotarskim zadrugama. Primjerice, u članku „Opet krađe u poljoprivrednim zadrugama”

¹⁸ ČOBELJIĆ, *Politika i metodi privrednog razvoja Jugoslavije*, 107.

¹⁹ ČALIĆ, *Izgradnja industrije u FNRJ*, 54.

²⁰ „Iz kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga”, *Karlovački tjednik* (Karlovac), br. 25, 18. 12. 1953., 3.

²¹ *Isto*.

²² *Isto*.

u *Karlovačkom tjedniku* od 31. srpnja 1953. stoji da su „poslovođe i prodavači u trgovinama poljoprivrednih zadruga Vivodine nanесли štetu narodnoj imovini od oko 300.000,00 dinara, u Ribniku 130.000,00 dinara, Generalskom Stolu 600.000,00 dinara, u Donjem Mekušju 100.000,00 dinara, dok su pojedinci poljoprivrednu zadrugu iz Prilišća oštetili za 226.000,00 dinara”.²³ O krivcima za takav način rada u zadrugama i mogućim posljedicama u članku se navodi:

„Veliku krivnju za ovakav nemaran rad u zadrugama snose upravni odbori, a pogotovo nadzorni odbori, koji vrše slabu kontrolu nad svojim službenicima. Krivnja je također i to, što zadruge ne paze prilikom uzimanja u zaposlenje na moral pojedinih ljudi, a naročito prodavača, jer su neki već po nekoliko puta bili kažnjavani zbog svog prljavog rada u trgovinama. Naprimjer Stjepan Benko je već jednom zbog krađe kažnjen, a još do danas nije nadoknadio štetu poljoprivrednoj zadruzi Jurovski Brod u iznosu od 80.000,00 dinara. Ipak sada opet odgovara za pronevjere. Grupa kradljivaca i onih koji su nesavjesno vršili svoju dužnost u trgovinama poljoprivrednih zadruga bit će uskoro izvedeni pred narodni sud.”²⁴

Ipak, SRZ *Ozalj* spomenut je na konferenciji od 10. prosinca 1953. kao pozitivan primjer u kontekstu organizacije poljoprivredne proizvodnje. Ta je zadruga početkom 1953., s obzirom na povoljne uvjete koje ozaljski kraj pruža ponajprije u pogledu razvoja voćarstva, pristupila izgradnji voćnjaka na površini od 21 jutro.²⁵ Međutim, iako su mnogi krajevi karlovačkoga kotara imali dobre preduvjete za razvoj voćarstva, ostale zadruge nisu toj poljoprivrednoj djelatnosti posvećivale veliku pozornost.

U međuvremenu je početkom rujna održana polugodišnja skupština u SRZ-u *Radatovići*, na kojoj je također istaknuta uspješnost njegova poslovanja. Prema podnesenim referatima i diskusiji, delegati su konstatairali da je zadruga u prvom polugodištu 1953. ostvarila dobre rezultate. To se ponajprije osjetilo od trenutka kad je proširila svoju djelatnost. Naime, pored trgovine, mesnice i gostionice u Radatovićima, početkom godine otvorena je i točionica u Karlovcu, koja je bila konkurencija Gradskom ugostiteljskom poduzeću jer je prodavala vino po nižoj cijeni od njega. Također je u prvoj polovini 1953. u organizaciji SRZ-a *Radatovići* bilo otkupljeno oko 300 m³ drva, čime je ostvarena ukupna dobit u iznosu od 405.000,00 dinara. Međutim, iako se poslovanje zadruge poboljšalo, skupštinarci su iznijeli zaključak da rad upravnoga i nadzornoga odbora nije bio na zadovoljavajućoj razini:

„Jedan dio članova radi dobro, ali ima ih koji uopće ne dolaze na sastanke. Na skupštini je zaključeno da treba naročito pojačati aktivnost članova upravnog i nadzornog odbora, kako bi zadruga do kraja godine postigla još bolje rezultate. Prije dvije godine ova je zadruga bila pred likvidacijom. U zadruzi se vrlo

²³ „Opet krađe u poljoprivrednim zadrugama”, *Karlovački tjednik*, br. 5, 31. 7. 1953., 4.

²⁴ *Isto*.

²⁵ Jutro je mjera za površinu zemljišta (1 jutro = 5755 m²).

slabo radilo, pa je zbog toga nastao dug za preko 100.000,00 dinara. Međutim, otkako je novi poslovođa Darko Car preuzeo zadrugu, stanje se znatno izmijenilo. Kroz kratko vrijeme zadruga je prebrodila krizu. Podmireni su dugovi, a potrošači dobivaju robu prema željama, što ranije nije bilo.”²⁶

Na području kotara Karlovac i susjednoga kotara Vojnić bilo je potpuno zanemareno peradarstvo i stočarstvo. Razlog tome može se potražiti u činjenici da je od 1950. do 1952. kuga uništila gotovo svu uzgajanu perad na teritoriju karlovačkoga kotara. Zbog toga je Kotarski narodni odbor Karlovac početkom 1953. utrošio 400.000,00 dinara na cijepljenje peradi protiv kuge. Znatna financijska sredstva upotrijebljena su i za razvoj stočarstva. Naime, do kraja 1953. bila je planirana izgradnja tvornica za preradu stočne hrane u okviru poljoprivrednih ekonomija u Jaškovu i Šišljaviću. Osim toga, za spomenute je ekonomije bila namijenjena kupovina rasplodne stoke u iznosu od 2.000.000,00 dinara. U cilju poboljšanja poljoprivredne proizvodnje sredinom 1953. započela je u Rečici i Kupčini izgradnja veterinarskih stanica, čime se željela poboljšati učinkovitost u razvoju stočarstva.²⁷

Poljoprivredna proizvodnja bila je usko povezana s razvojem trgovačke mreže u karlovačkom kotaru, čija je temeljna djelatnost bila pravovremena opskrba stanovnika grada i kotara Karlovac svakodnevnim životnim potrebštinama. Neučinkovita poljoprivredna proizvodnja imala je za posljedicu trgovinske špekulacije i „nabijanje” cijena poljoprivrednih proizvoda. Kao primjer možemo navesti da je 24. srpnja 1953. KSPZ u Karlovcu kupio od Poduzeća za promet voćem i povrćem Srbija 1500 kg rajčice po cijeni od 30 dinara za kilogram. Poslije su te rajčice, prema iskazima stanovnika karlovačkoga kotara, prodavane po cijeni od 40 do 50 dinara za kilogram. Takav način poslovanja bio je, prema mišljenju partijskih tijela FNRJ, nespojiv s komunističkom teorijom.

„Ovakvim načinom rada čini se zaista medveđa usluga nama potrošačima i zato nije bilo ništa čudnovato, što je jedan dio građana nabavljao rajčice i papriku u Zagrebu po pristupačnijim cijenama. Ovaj primjer ne bi navodio da nije bilo sličnih slučajeva ovog proljeća. Naprimjer: kilogram kupusa plaćao se jedno vrijeme kod proizvođača u Dalmaciji po cijeni od 10 do 12 dinara, a mi smo ga u Karlovcu plaćali po 40 dinara.”²⁸

U kontekstu „verižne trgovine”, to jest kupovine proizvoda na nacionalnoj razini po nižoj te poslije prodaje istih proizvoda na lokalnoj razini po višoj cijeni, spomenut ću otvoreno pismo majora Jugoslavenske narodne armije Petra Maravića objavljeno u *Karlovačkom tjedniku* od 7. kolovoza 1953. U njemu stoji:

²⁶ „Uspješan rad zadruga u Radatovićima”, *Karlovački tjednik*, br. 10, 4. 9. 1953., 5.

²⁷ „Iz kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga”, *Karlovački tjednik*, br. 25, 18. 12. 1953., 3.

²⁸ „Opet verižna trgovina”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

„Postavljam pitanje, dokle će se ovako poslovati i dokle ćemo mi kao potrošači plaćati velike troškove zbog nehata trgovačke mreže. Čime se može pravdati, da na primjer, kod proizvođača rajčica košta 10 dinara, a mi da je u Karlovcu plaćamo 45 ili 50 dinara? Zar ne bi bilo logičnije da se izvor snabdijevanja traži kod proizvođača, a ne preko grosističkih poduzeća koja također zarađuju. Ovdje postavljamo pitanje, čime može pravdati Kotarski savez poljoprivrednih zadruga podizanje cijena svinjskom mesu od 210 do 260 dinara, kad poduzeće Korana prodaje svinjsko meso po cijeni od 220 dinara. Prema ovome izgleda da poduzeće Korana gubi i da su mu nerealne kalkulacije. Ovakvim sistemom snabdijevanja karlovačkog tržišta ne samo da smo oštećeni mi potrošači, već se na taj način jačaju pozicije privatnika-piljara, koji ne traže izvore snabdijevanja u grosističkim poduzećima, već se snabdijevaju kod proizvođača. Smatram da ne postoje nikakvi objektivni uslovi na osnovu kojih bi se moglo pravdati ovakva poslovanja nekih trgovačkih poduzeća.”²⁹

Na opću poljoprivrednu situaciju u karlovačkom kotaru utjecalo je i neučinkovito te neorganizirano poslovanje seljačkih radnih zadruga. Naime, one su bile jedan od dobavljača poljoprivrednih proizvoda koji su se, uglavnom, prodavali na karlovačkoj tržnici. Rad tržnice nadzirala je Tržna uprava. U novinskim člancima objavljivanim u razdoblju obuhvaćenom ovim radom iščitavalo se njezino nezadovoljstvo kvalitetom proizvoda ponuđenih stanovništvu.

„Službenici Tržne uprave kontroliraju razne poljoprivredne, mliječne i druge proizvode. Više se puta dogodi da je maslac pomiješan s krompirom, sir se prodaje umjesto putra, na tržnicu se donosi pokvareno mlijeko i tome slično. Kad ne bi bilo kontrole mnogi bi potrošač uzalud utrošio svoj novac, koji je možda teškom mukom zaslužen. Odkako je Uprava tržnice preuzela jedan dio rada Sanitarne inspekcije, stanje na tržnici znatno se popravilo. Ali još se uvijek nađu pojedini špekulanti, koji prodaju pokvarenu robu, što se naročito primjećuje kod mlijeka, zbog čega su u zadnje vrijeme službenici Tržne uprave prilično zaposleni.”³⁰

Tržnu je upravu posebno zabrinjavala činjenica da je prilikom mjerenja mlijeka koje su seljačke radne zadruge dopremale na tržnicu utvrđeno da je ono uglavnom bilo pokvareno. Takva negativna praksa poslovanja bila je prisutna i u radu Otkupnoga poduzeća KSPZ-a, kojemu je „primjećeno da doprema u grad pokvareno mlijeko, što je također za osudu”.³¹ No, doprema nekvalitetnih proizvoda krajnjim potrošačima u karlovačkom kotaru nije bila jedina negativna strana poslovanja tamošnjih seljačkih radnih zadruga. Kao što ćemo vidjeti u drugome dijelu rada, seljačke radne zadruge u karlovačkom kotaru bile su slabo organizirane te su uslijed takvih okolnosti neučinkovito obavljale proizvodnu djelatnost. Usto, nemotiviranost zadrugara za zajednički rad i loše knjigovodstveno praćenje poslovanja rezultirali su neuspješnim poslovanjem koje je na kraju dovelo do likvidacija zadruga.

²⁹ Isto.

³⁰ „Organi Tržne uprave otkrivaju špekulante”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

³¹ Isto.

Problematika opisana prethodnim citatima raspravljena je na sastancima Socijalističkoga saveza radnog naroda Hrvatske Karlovac. Posebna je pozornost na tim sastancima bila usmjerena na poslovanje poduzeća koja su imala zadatak opskrbljivati stanovnike karlovačkoga kotara poljoprivrednim proizvodima. U razdoblju obuhvaćenom ovim člankom Karlovac je imao 30.000 stanovnika.³² Od ukupne količine poljoprivrednih proizvoda koji su dostavljeni stanovnicima kotara tijekom 1953., samo 20% bilo je preko KSPZ-a i Poduzeća za promet voćem i povrćem, a privatnici su u opskrbi stanovništva sudjelovali s 80%.³³ Zbog toga su gradske i kotarske vlasti omogućile dobivanje dozvole za rad i piljarima³⁴ privatnicima.

Uz spomenute, stanovnike karlovačkoga kotara opskrbljivalo je i poduzeće Voće-Export. To se poduzeće, prema mišljenju partijskih tijela, nije „javljivalo na karlovačkom tržištu, ali je ono u suradnji sa drugim poduzećima izazvalo skok cijena vrganjima od 250 na 750 dinara po kilogramu”.³⁵ Treba napomenuti da je podružnica Voće-Exporta u Karlovcu bila jedina koja se u FNRJ bavila izvozom suhih vrganja na inozemno tržište. Naime, karlovačka je podružnica posjedovala potrebne strojeve, sušare i specijalne komore za sterilizaciju vrganja i izradu ambalaže, koji su im omogućili konkurentnost na stranim tržištima. Tako je 1953. poduzeće izvezlo svoje proizvode u Englesku, Francusku, Italiju i Njemačku. Usto, Voće-Export davalo je jamstvo svojim dobavljačima za manipulaciju i usavršavanje njihove robe te im na taj način osiguralo bolji plasman na tržištu. Pored suhih vrganja, poduzeće je izvezilo i sok od maline i kupine.³⁶

Sva navedena poduzeća imala su mali broj prodavaonica. Također, proizvode su nabavljala preko velikih poduzeća za promet voćem i povrćem, što je dovodilo do nabijanja cijena i tržišne neuravnoteženosti. Takav način rada rezultirao je visokim troškovima poslovanja, koji su, uglavnom, padali na teret krajnjih potrošača. To je u izvaji predsjednika Savjeta za privredu Miculinića opisano na sljedeći način:

„Ta ista poduzeća iako su cijene nekim artiklima vrlo visoke, posluju sa gubitkom, traže subvencije od NOG-a, ne snalaze se na tržištu, ne poznaju njegov impuls i potrebe potrošača. Ovakav način poslovanja dovodi do nepotrebnih gubitaka robe. Roba se kvari na kvalitetu, a izvežene količine robe na tržištu se ne realiziraju. Privatnici ostvaruju dobit, a poduzeća gube.”³⁷

³² „Da li se može poboljšati opskrba grada voćem i povrćem”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

³³ *Isto*.

³⁴ Piljari su bili prodavači voća i povrća na tržnicama.

³⁵ „Da li se može poboljšati opskrba grada voćem i povrćem”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

³⁶ „Voće-Export jedino poduzeće u državi koje se bavi specijalnom obradom suhih vrganja”, *Karlovački tjednik*, br. 14, 2. 10. 1953., 2.

³⁷ „Da li se može poboljšati opskrba grada voćem i povrćem”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

Zbog opisanih problema Karlovac je, u usporedbi s drugim gradovima i kotarevima, imao najvišu cijenu kruha, koja je iznosila 36,00 dinara za kilogram.³⁸ Usporedna analiza cijena poljoprivrednih, mesnih i mliječnih proizvoda u Karlovcu, Osijeku, Sisku i Zagrebu prikazana je u tablicama 3 i 4.

Tablica 3. Cijene poljoprivrednih proizvoda u Karlovcu, Osijeku, Sisku i Zagrebu (u dinarima)

Vrste poljoprivrednih proizvoda	Područje			
	Karlovac	Osijek	Sisak	Zagreb
Krumpir	10,00	15,00	-	14,00
Luk	20,00	25,00	35,00	30,00
Kupus	5,00	2,00	5,00	5,00
Rajčica	40,00	25,00	50,00	34,00
Paprika	50,00	30,00	60,00	60,00
Mahune	30,00	10,00	25,00	40,00
Jabuke	30,00	30,00	25,00	30,00

Izvor: „U Karlovcu je najskuplji kruh”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

Tablica 4. Cijene mesnih i mliječnih proizvoda u Karlovcu, Osijeku, Sisku i Zagrebu (u dinarima)

Vrste mesnih i mliječnih proizvoda	Područje			
	Karlovac	Osijek	Sisak	Zagreb
Goveđe meso	180,00	170,00	190,00	180,00
Svinjsko meso	210,00	220,00	220,00	220,00
Kokošja jaja	10,00	15,00	12,00	13,00
Mlijeko	25,00	25,00	25,00	27,00
Kravljji sir	100,00	-	60,00	75,00

Izvor: „U Karlovcu je najskuplji kruh”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

Zbog visokih cijena poljoprivrednih proizvoda u karlovačkom kotaru održan je 18. rujna 1953. u prostorijama Trgovinsko-ugostiteljske komore sastanak predstavnika Sekcije za promet poljoprivrednih proizvoda s predstavnicima trgovačkih poduzeća, narodnih odbora grada i kotara te Trgovinske inspekcije. Na sastanku su razmatrana pitanja dogovaranja cijena poljoprivrednih proizvoda u cilju stabilizacije domaćega tržišta i pravilnoga usmjerenja konkurentne borbe među poduzećima. Dogovorene su najviše cijene za otkup stoke, kao i za nakup svih važnijih poljoprivrednih proizvoda od

³⁸ „U Karlovcu je najskuplji kruh”, *Karlovački tjednik*, br. 6, 7. 8. 1953., 4.

proizvođača poput krumpira, kupusa i graha. U kontekstu reorganizacije trgovačke mreže, na spomenutom se sastanku radi bolje opskrbe tržišta poljoprivrednim proizvodima razmatrala i mogućnost osnivanja novoga poduzeća, koje bi se bavilo isključivo nabavom i prodajom. Naposljetku, sudionici sastanka istaknuli su potrebu osnivanja jedne manje prodavaonice koja bi djelovala u okviru Voće-Exporta. Time bi se, prema njihovu mišljenju, pojačala konkurencija poduzeća, što bi uvjetovalo „bolje snabdijevanje tržišta i neminovno dovelo do sniženja cijena, povećanja asortimana i boljeg snabdijevanja potrošača”.³⁹

U nastavku članka na temelju dostupnoga arhivskog materijala taksativno će se prikazati likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru.

Likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru 1953. godine – SRZ 9 maj

Likvidacija seljačkih radnih zadruga u karlovačkom kotaru započela je sa SRZ-om 9 maj iz Kašta. Ta je zadruga osnovana 14. srpnja, a registrirana 12. rujna 1949. Svoju je djelatnost obavljala 1950. i 1951. godine. U 1952. zadruga prestaje s radom, a zadrugari, prema službenom zapisniku o likvidaciji od 30. kolovoza 1953., „rade svaki za sebe kao i svaki ostali privatnik”.⁴⁰

Prema zapisniku o likvidaciji, zadrugari su izjavili da „nisu pismeno donijeli nikakav zaključak, da se zadruga likvidira, ali budući da je ovo kraj gdje ne može uspjevati SRZ-a, a k tome zadrugari su vidjeli, da nazaduju mjesto da napreduju, to su jednostavno odustali od zajedničkog rada, pa je svaki svoju zemlju unešenu u zadrugu počeo obrađivati kao svoju tako da ništa zajedničkoga nisu imali, pa prema tome 1952. i 1953. zadruga nije postojala”.⁴¹

Za likvidaciju 9 maja nije bila imenovana komisija, pa su predstavnici Narodnoga odbora kotara Karlovac predložili skupštinarima da između sebe odaberu pet skupština koji će biti članovi likvidacijske komisije. Nakon kratkoga glasanja prisutni su skupštinari u likvidacijsku komisiju odabrali sljedeće članove: Juru Heraka, Nikolu Magovca, Janka Obradovića, Marka Obradovića i Juru Šajatovića. Ta je komisija prilikom pregleda poslovanja ustanovila da je zadruga u trenutku osnivanja posjedovala ukupnu količinu zemljišta u vrijednosti od 416.180,00 dinara. Raspodjela toga zemljišta i njezini vlasnici prikazani su u tablici 5.

³⁹ „Dogovor o cijenama poljoprivrednih proizvoda”, *Karlovački tjednik*, br. 12, 18. 9. 1953., 2.

⁴⁰ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik o likvidaciji SRZ 9 maj od 30. 8. 1953.

⁴¹ *Isto*.

Tablica 5. Raspodjela zemljišta SRZ-a 9 maj prema vlasnicima i ukupnoj vrijednosti (u dinarima)

Vlasnik zemljišta	Ukupna vrijednost zemljišta
Janko Obradović	53.220,00
Zora Dančulović	53.220,00
Nikola Magovac	44.080,00
Jure Herak	42.760,00
Vladimir Šajatović	30.840,00
Ilija Šajatović	30.260,00
Nikola Šajatović	28.880,00
Juro Šajatović	24.820,00
Marko Obradović	21.180,00
Ilija Dančulović	18.320,00
Janko Dančulović	16.840,00
Petar Šajatović	16.680,00
Nikola Krajačić	11.320,00
Petar Obradović	10.160,00
Petar Kekić	7.200,00
Janko Ostrman	6.400,00
Ukupno	416.180,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik o likvidaciji SRZ 9 maj od 30. 8. 1953.

Likvidacijska komisija utvrdila je i da „knjigovodstvo nije vođeno kako spada i iz istoga se ne može ustanoviti pravo stanje t.j. koliko zadruga kome duguje ili potražuje, niti obračun između zadrugara”.⁴²

Imovinska je komisija 4. rujna 1953. na temelju članka 30. Uredbe o imovinskim odnosima i reorganizaciji seljačkih radnih zadruga od 30. ožujka 1953. i zapisnika te komisije o vođenju rasprave o imovinskim odnosima s vodećim članovima zadruga od 30. kolovoza donijela rasporedno rješenje o likvidaciji SRZ-a 9 maj. Prema tom rješenju, „sva zemlja koju su zadrugari unijeli u zadrugu prilikom ulaska u zadrugu, vraća se istima na daljnje slobodno raspolaganje stim da svaki zadrugar prethodno podmiri na njega otpadajući dio manjka koji je stvorila zadruga za vrijeme svoga poslovanja”.⁴³ Nadalje, na temelju rješenja utvrđena je cjelokupna aktiva i pasiva 9 maja, koje su prikazane u tablicama 6 i 7.

⁴² Isto.

⁴³ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ 9 maj od 4. 9. 1953.

Tablica 6. Prikaz aktive SRZ-a 9 maj prema rasporednom rješenju Imovinske komisije o likvidaciji od 4. rujna 1953. (u dinarima)

Aktiva 9 maja	Vrijednost aktive
Dug za preuzetu zadružnu imovinu	70.935,00
Dug za primljene bonove	46.755,00
Dug Nikoli Vidoviću za obradu vinograda	12.000,00
Ukupno	129.690,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ 9 maj od 4. 9. 1953.

Tablica 7. Prikaz pasive SRZ-a 9 maj prema rasporednom rješenju Imovinske komisije o likvidaciji od 4. rujna 1953. (u dinarima)

Pasiva 9 maja	Vrijednost pasive
Dug Narodnoj banci uvećan za kamate	216.506,00
Dug Iliji Šajatoviću za volove	65.000,00
Troškovi likvidacije	6.250,00
Dug KSPZ-u u Karlovcu	2.273,00
Dug Trgovačkom poduzeću KSPZ-a u Karlovcu	1.243,00
Ukupno	291.272,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ 9 maj od 4. 9. 1953.

Ako se analiziraju vrijednosti iz prethodne dvije tablice, dolazimo do zaključka da je financijski manjak 9 maja u trenutku sastavljanja rasporednoga rješenja iznosio ukupno 161.582,00 dinara.⁴⁴ Taj se manjak raspoređivao na sve zadrugare prema vrijednosti zemlje unesene u zadrugu.

Posljednji čin likvidacije SRZ-a 9 maj bila je potvrda rasporednoga rješenja Imovinske komisije o likvidaciji od Okružnoga suda u Karlovcu 11. lipnja 1954.⁴⁵

SRZ *Narodni borac*

SRZ *Narodni borac* iz Ladešić Drage osnovan je 16. lipnja, a registriran 19. srpnja 1949. Zadruga je ukupno imala 12 domaćinstava. Prema rasporednom rješenju Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. kolovoza 1953., zadruga je stupila u likvidaciju „iz razloga što nije imala nikakovih izgleda niti uslova za zadružno razvijanje, a to iz razloga što su u zadrugu

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rješenje Okružnog suda u Karlovcu od 11. 6. 1954., br. 293/54-3.

stupila samo domaćinstva sa sitnim posjedom, zemljom slabe kvalitete, a koji su imali svoj posjed rasparceliran u sitne parcele na mnogo strana, tako se nisu mogli upotrijebiti nikakovi poljoprivredni strojevi za napredno obrađivanje zemlje”.⁴⁶ Zadrugari su prestali zajednički raditi ujesen 1953. godine. Prilikom sastanka s predstavnicima Narodnoga odbora kotara Karlovac održanog 14. srpnja 1953. skupštinari su izjavili da su „donesli jednoglasan zaključak o likvidaciji, da od zadrugara nema ništa za dobiti bilo u ime zarade, bilo u ime inventara ili odštete za istoga, već jedino ono što su primili, a i to tako da niti jedan zadrugar ništa zadruzi ne duguje bilo u ime čega”.⁴⁷

Dana 18. svibnja 1953. napravljen je obračun sa svakim domaćinstvom u pogledu unesenoga zemljišta i inventara u zadrugu. Tada je utvrđeno da je u trenutku osnivanja zadruge ukupna vrijednost unesenoga zemljišta iznosila 334.670,00 dinara. Raspodjela zemljišta i njegova vrijednost po pojedinim vlasnicima prikazana je u tablici 8.

Tablica 8. Raspodjela zemljišta SRZ-a *Narodni borac* po vlasnicima i ukupnoj vrijednosti (u dinarima)

Vlasnik zemljišta	Ukupna vrijednost zemljišta
Petar Ladešić	50.153,00
Mijo Mikan	43.540,00
Ivana Erdeljac	40.528,00
Franjo Draganjac	40.000,00
Kata Vular	32.457,00
Nikola Budački	29.484,00
Mara Draganjac	24.584,00
Josip Grgurić	22.800,00
Kata Tomljenović	19.259,00
Slavo Trpčić	16.607,00
Petar Draganjac	10.698,00
Ivan Žunić	4.560,00
Ukupno	334.670,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. 8. 1953., br. 3-1953.

Na temelju istoga rješenja utvrđeni su iznosi aktive i pasive, koji su prikazani u tablicama 9 i 10.

⁴⁶ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. 8. 1953., br. 3-1953.

⁴⁷ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik sa sastanka predstavnika NOK Karlovac sa skupštinarima SRZ Narodni borac od 14. 7. 1953.

Tablica 9. Prikaz aktive SRZ-a *Narodni borac* prema rasporednom rješenju Komisije za uređenje imovinskih odnosa od 22. kolovoza 1953. (u dinarima)

Aktiva Narodnoga borca	Vrijednost aktive
Gotovina na računu u Narodnoj banci	86.446,00
Dug Petrunić-Hruškar Mije za kola	17.000,00
Ukupno	103.446,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. 8. 1953., br. 3-1953.

Tablica 10. Prikaz pasive SRZ-a *Narodni borac* prema rasporednom rješenju Komisije za uređenje imovinskih odnosa od 22. kolovoza 1953. (u dinarima)

Pasiva Narodnoga borca	Vrijednost pasive
Dug na amortizacijskom fondu	19.198,00
Troškovi likvidacije	7.433,00
Dug KSPZ-u u Karlovcu	1.180,00
Ukupno	27.811,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. 8. 1953., br. 3-1953.

Prema podacima iz tablica 9 i 10 vidljiv je višak aktive nad pasivom u iznosu od 75.635,00 dinara, koji je trebalo uplatiti na račun otpisanih investicija u Narodnoj banci. U zapisniku od 22. kolovoza 1953. istaknuti su i prioriteta isplate dugova iz opće likvidacijske svote. Ta su sredstva i njihova namjena prikazani u tablici 11.

Tablica 11. Prioritetni redoslijed isplate dugova iz opće likvidacijske svote SRZ-a *Narodni borac* (u dinarima)

Primatelji isplate	Iznos isplate
Troškovi likvidacije KSPZ-a u Karlovcu	7.433,00
Dug KSPZ-u u Karlovcu	1.180,00
Amortizacijski fond	19.198,00
Ukupna uplata Narodnoj banci za otpis investicija	75.635,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. 8. 1953., br. 3-1953.

Odlukom Komisije za uređenje imovinskih odnosa vlasništvo nad investicijskim objektima *Narodnoga borca* preuzeo je OPZ *Kunić*. U vlasništvo *Kunića* prenesen je i sjenik knjižne vrijednosti od 364.357,00 dinara, kojemu je umanjena vrijednost otpisanih investicija u iznosu od 75.635,00 dinara.⁴⁸

⁴⁸ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. 8. 1953., br. 3-1953.

Likvidacija SRZ-a *Narodni borac* iz Ladešić Drage zaključena je rješenjem Narodnoga odbora kotara Karlovac od 1. lipnja 1954. Rješenjem je OPZ-u *Draganići* dodijeljeno vlasništvo nad jednim dizelskim motorom knjižne vrijednosti od 89.596,00 dinara. Ostatak aktive u iznosu od 59.889,00 dinara dodijeljen je KSPZ-u u Karlovcu. Tim novčanim sredstvima trebali su, prema članku 3. Uredbe o imovinskim odnosima i reorganizaciji seljačkih radnih zadruga, zajednički raspolagati Narodni odbor kotara i KSPZ u Karlovcu.⁴⁹

SRZ *Ozalj*

SRZ *Ozalj* osnovan je 28. kolovoza, a registriran 16. rujna 1949. Imao je ukupno 25 domaćinstava. Imovinska komisija SRZ-a *Ozalj* donijela je 18. srpnja 1953. rasporedno rješenje o likvidaciji. U rješenju su razlozi za likvidaciju opisani na sljedeći način:

„Budući da su članovi zadruge udaljeni jedan od drugoga po nekoliko kilometara, to jest iz nekoliko udaljenih sela, a zemljište općenarodne imovine pogotovo je jako udaljeno od ekonomskog dvorišta, to je obrada zemljišta bila dosta otežana, pa su zadrugari sa takovim radom bili nezadovoljni i odmah među zadrugarima nastala nesloga tako, da su pojedinci počeli istupati iz zadruge, nisu dolazili na zajedničke radove. Godine 1952. ostalo je u zadrugi samo sedam domaćinstava, pa kada se vidjelo da se ovako ne može napredovati, ta je zadruga dana 19. VII. 1952. godine donijela zaključak da se zadruga likvidira. Pošto je zadruga pasivna, to jest manjka iznos od 47.411 dinara, a knjižna vrijednost unešenog zemljišta i zgrada iznosi ukupno 479.532 dinara, to je prema tome na svakih 100 dinara unešene vrijednosti otpalo 9 dinara i 90 para, koji je rasporezan na zadrugare i pribrojano dugovima ili odbijeno od potraživanja. Budući je zemljište i zgrade raspodjeljeno i dato na korištenje i upravljanje prije nego što je imovinska počela raditi, to je ova komisija tu raspodjelu samo potvrdila.”⁵⁰

Ozalj je u vlasništvu imao jednu štalu knjižne vrijednosti od 3.005.286,00 dinara te jedno skladište za sijeno, čija je knjižna vrijednost bila 122.000,00 dinara. U kontekstu definiranja vrijednosti tih zgrada, u rasporednom rješenju od 18. srpnja navodi se da na „ovim zgradama postoje otpisane investicije u iznosu od 2.632.916 din., ali pošto iste zgrade nisu dovršene i nisu sposobne za upotrebu to se kako SRZ tako i narodni odbor općine oslobađa od plaćanja amortizacije”.⁵¹ Nadalje, prema podacima Narodne banke, SRZ *Ozalj* posjedovao je jedan traktor knjižne vrijednosti od 214.275,00 dinara. On je nakon likvidacije zadruge predan u vlasništvo KSPZ-a u Karlovcu, koji ga je poslije predao na korištenje Ekonomiji Ribnik. KSPZ-u je dodijeljena i

⁴⁹ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rješenje Narodnog odbora kotara u Karlovcu od 1. 6. 1954., br. 3.

⁵⁰ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ *Ozalj* od 18. 7. 1953., br. 6/1953.

⁵¹ *Isto.*

tanjurača knjižne vrijednosti od 38.570,00 dinara te drljača u vrijednosti od 4.114,00 dinara.⁵²

Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ-a *Ozalj* od 18. srpnja 1953. omogućuje uvid u aktivu i pasivu zadruge, koje su prikazane u tablicama 12 i 13.

Tablica 12. Prikaz aktive SRZ-a *Ozalj* prema rasporednom rješenju Imovinske komisije od 18. srpnja 1953. (u dinarima)

Aktiva <i>Ozlja</i>	Vrijednost aktive
Dug Dobrovoljnoga vatrogasnog društva Zajačko selo za dostavljeni građevinski materijal	144.000,00
Dug zadrugara	108.578,00
Gotovina u Narodnoj banci	62.780,00
Dug OPZ-u <i>Ozalj</i>	30.409,00
Dug nezadrugara	30.158,00
Dug KSPZ-a u Karlovcu za popravljene traktor koji je dodijeljen Ekonomiji Ribnik	25.000,00
Dug KSPZ-a u Karlovcu za razliku bika za Ekonomiju Ribnik	11.520,00
Dug SRZ-u Vrhovac	6.450,00
Ukupno	418.895,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ *Ozalj* od 18. 7. 1953., br. 6/1953.

Tablica 13. Prikaz pasive SRZ-a *Ozalj* prema rasporednom rješenju Imovinske komisije od 18. srpnja 1953. (u dinarima)

Pasiva <i>Ozlja</i>	Vrijednost pasive
Narodna banka u Karlovcu	339.546,00
Dug zadrugarima	78.877,00
Mašinska stanica u Karlovcu	18.344,00
Jugopetrol Karlovac	16.000,00
Fond za mehanizaciju u Karlovcu	8.595,00
Troškovi likvidacijske komisije	3.586,00
Elektra Karlovac	1.019,00
Zadrukar Karlovac	339,00
Ukupno	466.306,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rasporedno rješenje Imovinske komisije o likvidaciji SRZ *Ozalj* od 18. 7. 1953., br. 6/1953.

Manjak od 47.411,00 dinara raspodijeljen je na sve zadrugare prema vrijednosti unesenih zgrada i nekretnina u zadruhu.

⁵² *Isto.*

Rješenje Imovinske komisije o likvidaciji potvrđeno je rješenjem Kotarskoga suda u Karlovcu od 22. listopada 1953.⁵³

SRZ *Josip Boljkovac*

Slučaj SRZ-a *Josip Boljkovac* iz Vukove Gorice razlikuje se od prethodno analiziranih likvidacija zadruga. Naime, na sastanku održanom 18. svibnja 1953. predstavnici Narodnoga odbora i KSPZ-a u Karlovcu omogućili su zadugarima SRZ-a *Josip Boljkovac* glasanje kojim bi bilo utvrđeno žele li ostati članovima zadruge ili ne. Nažalost, autor nije uspio pronaći arhivsku dokumentaciju na temelju koje bi bilo moguće utvrditi točno razdoblje osnivanja i registriranja zadruge. Ipak, u zapisniku o spomenutom sastanku stoji da je ta zadruga imala ukupno 18 domaćinstava. Na glasanju se 14 zadrugara izjasnilo da želi ostati dio zadruge, a četiri člana bila su odsutna zbog bolesti.

Nakon glasanja predstavnici Narodnoga odbora i KSPZ-a zadugarima su predočili da „zadruga imade zaista lijepu imovinu kao npr. mlin i pilanu, koja im može nositi dobru korist, ali pošto zadruga imade dospjelih dugova skoro cca 2.000.000,00 din. to ako bi svaki vjerovnik svoje odmah tražio i povukao vrijednost toliku iz zadruge, da bi im malo i ostalo”.⁵⁴ Nadalje, zadrugare se upozorilo „neka dobro promisle što bi danas mogli od svoje imovine unovčiti i uplatiti na račun dospjelih obaveza, jer neka znaju, da će svaki vjerovnik ovih dana kada se je pročulo o likvidaciji SRZ-a tražiti”.⁵⁵

Na temelju zapisnika sastanka od 18. svibnja 1953. moguće je analizirati aktivu i pasivu zadruge, koje su prikazane u tablicama 14 i 15.

Tablica 14. Prikaz aktive SRZ-a *Josip Boljkovac* prema zapisniku sastanka predstavnika Narodnoga odbora i KSPZ-a u Karlovcu sa zadugarima SRZ-a *Josip Boljkovac* 18. svibnja 1953. (u dinarima)

Aktiva <i>Josipa Boljkovca</i>	Vrijednost aktive
Postrojenja i zgrade	5.812.359,00
Stoka	518.800,00
Oprema	410.744,00
Sitni inventar u uporabi	162.000,00
Sitni inventar u skladištu	80.000,00
Gotovina u blagajni	75.000,00
Dužnici SRZ-a <i>Josip Boljkovac</i>	54.602,00
Ukupno	7.113.505,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik sastanka predstavnika NO-a i KSPZ-a u Karlovcu sa zadugarima SRZ *Josip Boljkovac* od 18. 5. 1953.

⁵³ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Rješenje Kotarskog suda u Karlovcu od 22. 8. 1953., br. III.R.1361/53.

⁵⁴ HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik sastanka predstavnika NO-a i KSPZ-a u Karlovcu sa zadugarima SRZ *Josip Boljkovac* od 18. 5. 1953.

⁵⁵ *Isto.*

Tablica 15. Prikaz pasive SRZ-a *Josip Boljkovac* prema zapisniku sastanka predstavnika Narodnoga odbora i KSPZ-a u Karlovcu sa zadrugarima SRZ-a *Josip Boljkovac* 18. svibnja 1953. (u dinarima)

Pasiva <i>Josipa Boljkovca</i>	Vrijednost pasive
Dospjele tražbine Narodne banke u Karlovcu	536.190,00
Tekstilna tvornica Zabok	325.036,00
Zarada zadrugara	256.006,00
Servis Karlovac	201.948,00
Lignum Zagreb	200.000,00
OPZ Ribnik	100.000,00
Poljoopskrba Zagreb	81.424,00
KSPZ Karlovac	77.851,00
Porez na dohodak	65.244,00
Elektra Karlovac	51.423,00
Poduzeće za raspodjelu filmova Zagreb	30.000,00
Poduzeće Veco Holjevac u Karlovcu	9.240,00
Metal Karlovac	8.838,00
Paromlin Zagreb	7.329,00
Sjemensko poduzeće Vrt u Karlovcu	5.550,00
Ukupno	1.956.079,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik sastanka predstavnika NO-a i KSPZ-a u Karlovcu sa zadrugarima SRZ Josip Boljkovac od 18. 5. 1953.

Višak aktive nad pasivom u iznosu od 5.157.426,00 dinara pokazuje da je zadruga *Josip Boljkovac*, u odnosu na zadruge analizirane u ovome radu, imala dobre predispozicije za uspješno poslovanje, koje su se ponajprije očitovale u razgranatosti njezine djelatnosti. Ukupna dobit poslovanja zadruge u 1952. prikazana je u tablici 16.

Tablica 16. Ukupna dobit poslovanja SRZ-a *Josip Boljkovac* 1952. godine (u dinarima)

Djelatnost <i>Josipa Boljkovca</i>	Iznos
Mlin	102.421,00
Pilana	191.276,00
Stolarska radionica	1.066.461,00
Poljoprivreda	507.611,00
Ukupno	1.867.769,00

Izvor: HR-DAKA-17-NOK Karlovac, kut. 835, Zapisnik sastanka predstavnika NO-a i KSPZ-a u Karlovcu sa zadrugarima SRZ Josip Boljkovac od 18. 5. 1953.

Na kraju sastanka predstavnika Narodnoga odbora i KSPZ-a u Karlovcu sa zadrugarima SRZ-a *Josip Boljkovac* naglašeno je da će se poslovanje zadruge

moći normalno odvijati jedino „ako se do konca 1953. u amortizacioni fond uplati najmanje 300.000,00 din., jer ako se to ne učini po samoj upravi zadruge, dati će se kod banke zabrana za isplatu sa tekućeg računa”.⁵⁶

Zaključak

Objavlivanjem Dekreta o reorganizaciji seljačkih radnih zadruga u ožujku 1953. partijska tijela FNRJ započela su s politikom dekolektivizacije sela. Postoji nekoliko razloga zbog čega je Komunistička partija Jugoslavije izgubila političku volju za nastavkom stvaranja seljačkih radnih zadruga i pomažanja njihova razvoja. Prvo, seljaci su manje radili na zajedničkom nego na svojem imanju, a drugo, nisu dobivali nikakvu tehniku kojom bi kompenzirali opadanje proizvodnosti rada, pa je zbog toga država morala iz proračuna nadoknađivati gubitke tih zadruga. Kod seljaka se javljala i tendencija parazitizma. Naime, pojedini su zadrugari zapuštali svoje radne obveze očekujući da će ih obaviti neki drugi zadrugar. Posljedica toga bio je „tih” otpor seljaka kolektivizaciji, koji je u nekoliko slučajeva prerastao i u širi sukob s partijskim tijelima vlasti. Nakon rasformiranja seljačkih radnih zadruga formulirana je nova agrarna politika, koja je u svojoj osnovi bila proturječna. S jedne strane drastično je smanjen zemljišni maksimum s 35 na 10 ha, što je bio izraz marksističko-lenjinističke ideologije, koja je seljaštvo smatrala „bazom kontrarevolucije”, a s druge se strane nada za izgradnju konkurentne poljoprivrede polagala u imanja koja su „sustavom kooperacije” trebala obuhvatiti cjelokupno seljaštvo.

Početak 1953. u karlovačkom je kotaru djelovalo ukupno 18 seljačkih radnih zadruga. Do rujna te godine likvidirano ih je 15. Nažalost, zbog nedostatka arhivskoga materijala u ovome je radu bilo moguće prikazati likvidacije samo četiri zadruge: 9 maja iz Kašta, *Narodnoga borca* iz Ladešić Drage, *Ozlja* i *Josipa Boljkovca* iz Vukove Gorice. Uzroci likvidacije tih zadruga uglavnom su bili izazvani neučinkovitom organizacijom rada, slabom zainteresiranošću zadrugara za zajednički rad, nemogućnošću korištenja tehnologije za obradu zemlje te lošim knjigovodstvenim praćenjem poslovanja. Pa ipak, postojale su određene razlike u provedbi likvidacija, koje su se ponajprije odnosile na razdoblje kad su one zaključene. Naime, za razliku od *Josipa Boljkovca*, *Narodnoga borca* i *Ozlja*, SRZ 9 maj prestao je postojati već 1952. godine. Uz spomenute teškoće s kojima su se zadruge suočavale u svakodnevnom poslovanju, veliki problem 9 maja bila je dominacija pasive u odnosu na aktivu. Sličnu negativnu bilancu poslovanja imao je i SRZ *Ozalj*, čija je likvidacija zaključena u listopadu 1953. Pozitivne bilance poslovanja imali su SRZ *Narodni borac* i SRZ *Josip Boljkovac*. Bez obzira na to, *Narodni borac* nije uspio izbjeći likvidaciju. Prema rasporednom rješenju Komisije za uređenje imovinskih odnosa o likvidaciji od 22. kolovoza 1953., razlozi za likvidaciju bili su ulazak

⁵⁶ Isto.

u SRZ „domaćinstava sa sitnim posjedom, te zemlja slabe kvalitete”. Iako su članovi *Narodnoga borca* prestali s radom ujesen 1953., likvidacija je službeno zaključena 1. lipnja 1954. Kao što je rečeno, SRZ *Josip Boljkovac* dobio je od partijskih tijela mogućnost nastavka poslovanja. Od ukupno 18 domaćinstava koja su činila tu zadrugu, njih 14 izjasnilo se da želi ostati njezinim dijelom. U njoj je tijekom analize uspješnosti poslovanja utvrđen višak aktive u odnosu na pasivu. Razgranatost njezine poslovne djelatnosti, koja je obuhvaćala mlin, stolarsku radionicu i pilanu, bila je jedan od najvažnijih razloga da se zadrugarima ponudi mogućnost daljnjega poslovanja.

Nakon likvidacije zadruga Narodni odbor kotara Karlovac održavao je sastanke s predstavnicima Socijalističkoga saveza, Kotarskoga komiteta Saveza komunista, KSPZ-a i Narodne banke. Na njima se raspravljalo o uređenju imovinskih odnosa u rasformiranim zadrugama. Utvrđeno je da komisija koju je formirao Narodni odbor kotara Karlovac dobro obavlja rad na uređenju imovinskih odnosa u zadrugama koje se nalaze u likvidaciji. Na sastanku održanom 4. rujna 1953. predstavnici Narodne banke istaknuli su da zadruge pravovremeno isplaćuju sve dugove, ali da teškoće postoje kod naplate investicijskih kredita. Taj je problem nastao jer se u trenutku likvidacija nije znalo tko će preuzeti, primjerice, ekonomske zgrade likvidiranih zadruga, na koje je trebalo plaćati amortizaciju. Slični problemi javljali su se i prilikom provođenja Uredbe o zemljišnom maksimumu, na temelju koje je trebalo utvrditi tko će obrađivati otkupljenu zemlju.

Zaključno, od 1953. prevladala je tendencija „sustava kooperacije” i pomažanja razvoja „velikih imanja”, koja je sitni seljački posjed smatrala „povijesno prevladanim”.

Arhivska građa

HR-DAKA-17-NOK Karlovac: Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, fond 17, Narodni odbor kotara Karlovac – Gospodarstvo – Neurudžbirani spisi.

Literatura

BEKIĆ, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu*. Zagreb: Globus, 1988.

BILANDŽIĆ, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.

ČALIĆ, Dušan. *Izgradnja industrije u FNRJ*. Zagreb: Kultura, 1957.

ČOBELJIĆ, Nikola. *Politika i metodi privrednog razvoja Jugoslavije (1947-1956)*. Beograd: Nolit, 1959.

KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vera. *Cazinska buna 1950*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.

MATAGA, Željko. „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi”. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43 (2005), br. 1: 17-42.

MATICKA, Marijan. „Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacije (1945. – 1953.)”. U: *Spomenica Ljube Bobana*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996, 365-374.

MATIJAŠEVIĆ, Anton. „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva”. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43 (2005), br. 1: 153-170.

MIKULIĆ, Tomislav. *Zadrugarstvo i socijalistički preobražaj našega sela*. Zagreb: Komisija za agitaciju i štampu Glavnog odbora Narodnog fronta Hrvatske, 1949.

MILINKOVIĆ, Bosiljka. „Selektivna bibliografija radova o obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i zadrugarstvu”. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 41 (2003), br. 3-4: 363-447.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

ŽAŽAR, Krešimir. „Zadruga u Hrvatskoj – neučinkovit, nepoželjan ili neprepoznat organizacijski oblik?”. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline* 29 (2020), br. 3: 363-388.

Tisak

Karlovački tjednik: organ Socijalističkog saveza radnog naroda grada Karlovca (Karlovac), 1953.

Karlovački vjesnik: organ Saveza kulturno-prosvjetnih društava Karlovac (Karlovac), 1953.

SUMMARY

**The Close-down of Peasant Labour Cooperatives
in Karlovac District (1953)**

The initiative to initiate peasant labour cooperatives in the Federal People's Republic of Yugoslavia was introduced at the Second Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia which took place from January 29 to 30, 1949. Based on the decisions, the *Basic Law on Agricultural Cooperatives* was adopted on May 28, 1949. This Law was the legal basis for the accelerated forming of peasant labour cooperatives and the enforced collectivisation of peasantry in accordance with the Soviet model.

There are several reasons why the Communist Party of Yugoslavia lost the political will to continue establishing peasant labour cooperatives and supporting their development. Firstly, the peasants worked less on common properties than on their own, secondly, they did not receive any equipment to compensate for the decline of labour productivity; hence, the state had to compensate for the losses of cooperatives from the budget. Furthermore, the tendency of parasitism appeared among peasants. Some of the members of the cooperatives would neglect their work obligations expecting that another member would do the work. The collapse of peasant labour cooperatives started in March 1953 when the government of the Federal People's Republic of Yugoslavia published the Decree on the reorganization of peasant cooperatives. They were gradually liquidated by the withdrawal of individual peasant farms. The rest of the property was primarily annexed to general agricultural cooperatives.

The subject of this article is the liquidation of peasant labour cooperatives in the territory of Karlovac District in 1953. The article was written on the basis of unpublished archival sources and of articles published in the *Karlovac Weekly*, the newspaper of the Socialist League of Working People of the city of Karlovac. At the beginning of 1953 a total of 18 peasant labour cooperatives were operating in Karlovac District. By September of the same year, 15 of them had been liquidated. Due to a lack of archival records, it was possible to present only the liquidations of four peasant labour cooperatives in this paper: *9 maj* from Kašt, *Narodni borac* from Ladešić Draga, *Ozalj* and *Josip Boljkovac* from Vukova Gorica.

Keywords: peasant labour cooperatives; agriculture; 1953; Karlovac District